

جایگاه محیط‌زیست در جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین

فرونش عطار صحراگرد^۱، افشین دانه‌کار^۲

۱- دانشجوی دکتری، گروه محیط‌زیست طبیعی، دانشکده منابع طبیعی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران

۲- استاد، گروه محیط‌زیست طبیعی، دانشکده منابع طبیعی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران

*رایانامه نویسنده مسئول: attar.farnoush@ut.ac.ir

چکیده

امروزه اهمیت موضوع محیط‌زیست و تلاش برای حفظ، احیا و بازسازی آن برای همه آشکار است و همچنین در این زمینه پشتوانه‌هایی همچون اسناد فرادست می‌تواند یاری دهنده پژوهشگران، فعالان و کنشگران این حوزه جهت دستیابی به اهداف حفاظتی و توسعه و مدیریت پایدار و یکپارچه محیط‌زیست و سرزمین باشد. شورای عالی آمایش سرزمین، به استناد بند الف ماده ۳۲ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، در جلسه مورخ ۱۳۹۶/۰۵/۰۲ سند جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین را تصویب نمود. این سند در ۴ ماده و ۸۴ بند تنظیم شده است که در ۵۶ گزاره آن به موضوعات در زمینه محیط‌زیست و منابع طبیعی پرداخته شده است، اهم موضوعات مورد بررسی در این سند عبارتند از مدیریت پایدار سرزمین و آمایش سرزمین، توسعه و بهره‌برداری متعادل، متوازن، سازگار و پایدار، مدیریت منابع آب و امنیت آب، حکمرانی منابع طبیعی و محیط‌زیست، توسعه دریا پایه، حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست، ارزیابی توان اکولوژیک و استعداد طبیعی، توسعه متعادل و متوازن سکونتگاه‌ها و جمعیت، آب‌خیزداری و مدیریت منابع آب سطحی و مدیریت سواحل.

کلیدواژه‌ها: اسناد فرادست، شورای عالی آمایش سرزمین، سند محیط‌زیستی

مقدمه

شورای عالی آمایش سرزمین، به استناد بند الف ماده ۳۲ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، در جلسه مورخ ۱۳۹۶/۰۵/۰۲ سند جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین را تصویب نمود (روزنامه رسمی، ۱۴۰۰). این سند مشتمل بر ۴ ماده است که ماده ۱ آن شامل ۸۴ بند است.

در ابتدای این سند بیان شده‌است:

«جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین مجموعه‌ای از رویکردها، رهنمودها و سیاست‌هایی است که رعایت آن‌ها منجر به تحقق تصویر درازمدت سازمان فضایی مطلوب توسعه می‌گردد. از آنجا که این تصویر، بازتاب سرزمینی چشم‌انداز توسعه ملی، در چارچوب اصول آمایش سرزمین است، لذا این سند نقشی بسیار مهم و تأثیرگذار در تحقق اهداف چشم‌انداز ایفا می‌کند.

با در نظر گرفتن سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغیه مقام معظم رهبری مبنی بر تعامل و همکاری با کشورهای منطقه و جهان به‌ویژه حوزه تمدن ایرانی-اسلامی با تقویت نقش آفرینی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی کشور در جهت منافع ملی یا مشترک و همچنین روند روبه افزایش تغییرات اقلیمی و به‌طور کلی تحولات گسترده‌ای که طی ده سال گذشته در سطوح ملی و بین‌المللی اتفاق افتاده است، لزوم بازنگری در اولین سند ضوابط ملی آمایش (مصوب سال ۱۳۸۳) مطرح گردید. این بازنگری نه‌تنها شامل مضامین ضوابط می‌باشد؛ بلکه ساختار، روش‌ها و رویه‌های تدوین آن‌ها را نیز در بر می‌گیرد. خاطرنشان می‌سازد رعایت مولفه‌های چهارگانه آمایش سرزمین یعنی جامع‌نگری، کل‌گرایی، دوراندیشی و توجه به جغرافیای سرزمینی به‌عنوان عوامل تعیین‌کننده در بیان فرازهای این

سند در سطح راهبردی و کلان مطرح بوده و از ورود به مضامین جزئی‌تر و نتیجه‌گیری‌های مکانی خارج از حیطه آمایش، اجتناب شده‌است.

فرازهای این سند مجموعه‌ای از بایدها و نبایدها است که الگوی اسکان جمعیت، ساختار فضایی فعالیت‌ها و چگونگی شکل‌بندی، بسط و گسترش شبکه‌های زیربنایی را متناسب با اهداف و الزامات اسناد پایه مذکور، تبیین می‌نماید. از این‌رو مراعات آن‌ها در تمامی مداخلات فضایی بخش دولتی و خصوصی الزامی است» (روزنامه رسمی، ۱۴۰۰).

امروزه اهمیت موضوع محیط‌زیست و تلاش برای حفظ، احیا و بازسازی آن برای همه آشکار است و همچنین در این زمینه پشتوانه‌هایی همچون اسناد فرادست می‌تواند یاری‌دهنده پژوهشگران، فعالان و کنشگران این حوزه جهت دستیابی به اهداف حفاظتی و توسعه و مدیریت پایدار و یکپارچه محیط‌زیست و سرزمین باشد. از این‌رو با توجه به اهمیت سند مذکور به‌عنوان یکی از اسناد بالادستی و همچنین موضوعات محیط‌زیستی در مطالعه حاضر به بررسی موضوعات محیط‌زیستی اشاره شده و مورد بحث در سند جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین پرداخته شد.

روش کار

در پژوهش حاضر به‌منظور بررسی موضوعات محیط‌زیستی اشاره شده در سند جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین ابتدا مواد و بندهای آن که در زمینه محیط‌زیست و منابع طبیعی بود، استخراج شد و سپس در ۹۰ موضوع در نظر گرفته شده در حوزه محیط‌زیست، که شامل ابعاد مختلف این حوزه هستند، مورد بررسی قرار گرفت. ۹۰ موضوع مورد بررسی عبارتند از:

- حکمرانی منابع طبیعی و محیط‌زیست
- ملاحظات محیط‌زیست
- انسجام سازمانی/هماهنگی بین بخشی
- دیپلماسی محیط‌زیست/منابع طبیعی/آب
- ضوابط محیط‌زیستی
- جرم‌انگاری محیط‌زیست و منابع طبیعی
- حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست
- حقوق محیط‌زیست و منابع طبیعی
- برنامه‌ریزی راهبردی سرزمین، محیط‌زیست و

منابع طبیعی		
کسب و کارهای طبیعت‌محور	اقتصاد محیط‌زیست	آینده‌نگری و سناریوسازی
مدیریت پایدار سرزمین/ آمایش سرزمین	اقتصاد سبز	حفاظت سیمای فرهنگی سرزمین
ارزیابی توان اکولوژیک	خدمات اکوسیستمی	توسعه/ بهره‌برداری متعادل، متوازن، سازگار و پایدار
شاخص‌های محیط‌زیستی	توسعه متعادل و متوازن سکونتگاه‌ها و جمعیت	ظرفیت تحمل محیط‌زیست و تاب‌آوری
بازسازی و احیا و بهسازی طبیعت/ سرزمین	پایش محیط‌زیست و منابع طبیعی	داده‌نگاری و پایگاه‌های اطلاعاتی
گردشگری و طبیعت‌گردی	ارزیابی ریسک	مخاطرات طبیعی
مدیریت و حفاظت تنوع‌زیستی	مدیریت مناطق حساس اکولوژیک	مناطق تحت‌حفاظت
زیست‌فناوری/ ریزفناوری محیط‌زیست	پایش تنوع زیستی	حفظ و ارتقا ذخایر ژنتیکی
اقلیم حیاتی و تغییر اقلیم/ سازگاری با اقلیم حیاتی	مدیریت اکوسیستم‌ها	حفظ منابع چوبی و سلولزی
مدیریت رودخانه‌ها	مدیریت و توسعه پوشش گیاهی	مدیریت کوهستان
جنگلکاری/ زراعت چوب	مدیریت جنگل	مدیریت تالاب‌ها
مدیریت مراتع	مدیریت شوره‌زارها/ نواحی کویری/ شورورزی	مدیریت بیابان
آبخیزداری و مدیریت منابع آب سطحی	حفاظت آب و خاک	گیاهان دارویی
مدیریت منابع آب‌های نامتعارف و مجازی	مدیریت منابع آب/ امنیت آب	آبخوان‌داری
توسعه دریا پایه	مدیریت پایدار بنادر، سازه‌ها و کارهای دریایی	مدیریت سواحل (سواحل مکران)
صید و صیادی	آبزی پروری	مدیریت و برنامه‌ریزی جزایر
چرخه حیات	مدیریت سبز/ توسعه سبز/ توسعه پایدار	شیلات و آبزیان
کنترل و مدیریت آلاینده‌ها و سلامت محیط‌زیست	پایش آلاینده‌های محیط‌زیست و طبیعت	استانداردهای محیط‌زیستی
آلودگی دریا	مدیریت پسماندها	آلودگی هوا، نور، صوت، اشعه‌های مخرب
آلاینده‌های صنعتی و معدنی	آلودگی آب و فاضلاب/ مدیریت پساب‌ها	آلودگی خاک
آلاینده‌های نوظهور	آلاینده‌های کشاورزی	آلاینده‌های شهری
انرژی‌های پاک و منابع تجدیدشونده	سوخت‌های فسیلی (نفت و گاز)	مدیریت پایدار منابع زیربستر و ذخایر معدنی
حمل‌ونقل سبز	اصلاح الگوی تولید و بهینه‌سازی الگوی مصرف	مدیریت مصرف/ انرژی
ایمنی زیستی	فناوری‌های نوین محیط‌زیستی/ هوشمندسازی	مدیریت دانش و انتقال فناوری/ مطالعات و تحقیقات
حفاظت مشارکتی	مدیریت مشارکتی/ مشارکت جوامع محلی در اجرا و مدیریت	آموزش و ترویج محیط‌زیست و منابع طبیعی
ارزیابی اثرات استراتژیک (SEA) ^۱	اخلاق محیط‌زیست	کشاورزی و دامپروری حفاظتی و پایدار/ امنیت غذایی
کشاورزی و دامداری	HSE ^۳ : ایمنی، بهداشت و محیط‌زیست	ارزیابی اثرات محیط‌زیست (EIA) ^۲

^۱ Strategic Environmental Assessment

^۲ Environmental Impact Assessment

^۳ Environment, Health and Safety

نتایج

از بین ۴ ماده و ۸۴ بند این سند، در مجموع در ۵۶ گزاره به موضوعات محیط‌زیستی پرداخته شده بود که این مواد و بندها در جدول ۱ ذکر شده است.

جدول ۱- ماده‌ها و بندهای دارای مفاهیم محیط‌زیستی در سند جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین

ماده	بند	گزاره
۱	-	جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین در راستای توسعه و بالندگی اقتصادی و پیشرفت و اقتدار همه‌جانبه و پایدار کشور، تحقق اهداف سند چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴ و نیل به سازمان فضایی مطلوب و مناسب کشور، در چارچوب اصول هشت‌گانه آمایش سرزمین شامل: ۱- حفاظت محیط‌زیست و احیای منابع طبیعی، ۲- وحدت و یکپارچگی سرزمین، ۳- گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای، ۴- کارایی و بازدهی اقتصادی، ۵- حفظ هویت اسلامی ایرانی و حراست از میراث فرهنگی، ۶- تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور، ۷- رفع محرومیت‌ها به‌خصوص در مناطق روستایی کشور، ۸- ملاحظات امنیتی، دفاعی و پدافند غیرعامل.
		رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های آن و رعایت مقیاس مناسب اقتصادی برای فعالیت در یک مکان با توجه به ظرفیت و کشش بازارهای داخلی و خارجی.
۱	۲	افزایش همگرایی و تقویت هویت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی و منطقه‌ای و تخصصی شدن عملکرد اقتصادی براساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی مناطق برای تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه‌ای و یکپارچگی ملی و پرهیز از تنوع و گسترش همه نوع فعالیت‌ها در یک قلمرو جغرافیایی.
۱	۳	هماهنگ‌سازی، انتظام‌بخشی و کنترل اقدامات و فرایندهای توسعه‌ای بخش‌های مختلف اقتصادی
۱	۵	توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی در قلمرو سرزمین در راستای ایجاد تعادل بیشتر بین نیمه‌غربی و شمال‌غربی کشور و نیمه شرق و جنوب‌شرقی کشور بر مبنای کارایی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط‌زیستی و استفاده از ظرفیت‌ها با تأکید بر: ▪ بندر چابهار؛ به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز جمعیتی سواحل دریای عمان، بندر اقیانوسی بین‌المللی و برخوردار از عملکردهای مرتبط با صنایع دریایی، بازرگانی، انرژی، آموزش عالی و تحقیقات، گردشگری و شیلات؛ ▪ بندر جاسک؛ به‌عنوان یک مرکز جمعیتی فعال در حوزه صادرات نفت، گاز و پتروشیمی، بازرگانی و گردشگری؛ ▪ سایر قلمروهای اولویت‌دار سواحل مکران از جمله پسابندر، کنارک، زراباد و سیریک و پسران‌های آن‌ها. ▪ اتخاذ تدابیر و تمهیدات لازم به‌منظور توسعه پایدار نواحی کویری و افزایش سطح جمعیت‌پذیری در این قلمرو با تکیه بر رونق‌بخشی به اقتصاد و استفاده بهینه از مزیت‌های نسبی (منابع معدنی، انرژی خورشیدی و گردشگری).
		ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت در راستای استراتژی توزیع جمعیت و فعالیت در سرزمین از طریق: ▪ زمینه‌سازی به‌منظور تحول در اقتصاد روستاها و بازگرداندن رونق به اقتصاد روستایی (کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و ...) ▪ چارچوب مقتضیات و مزیت‌های محلی؛ ▪ تشویق سرمایه‌گذاری در طرح‌های اشتغال‌زا، توسعه ارائه خدمات عمومی و ارائه مشوق‌ها و تسهیلات متناسب با مقتضیات محلی در روستاها و شهرهای کوچک به‌منظور ماندگاری جمعیت در شهرهای کوچک و نواحی روستایی و کاهش روند مهاجرت به کلانشهرها و شهرهای پرتراکم.
۱	۹	سازماندهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقاء بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط‌زیستی و کاهش مشکلات و چالش‌های موجود
۱	۱۰	به جهت لحاظ رویکردهایی چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب‌غربی، تحقق سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارب جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاهی شهری کشور در سه لایه طبقه بندی می‌شود.

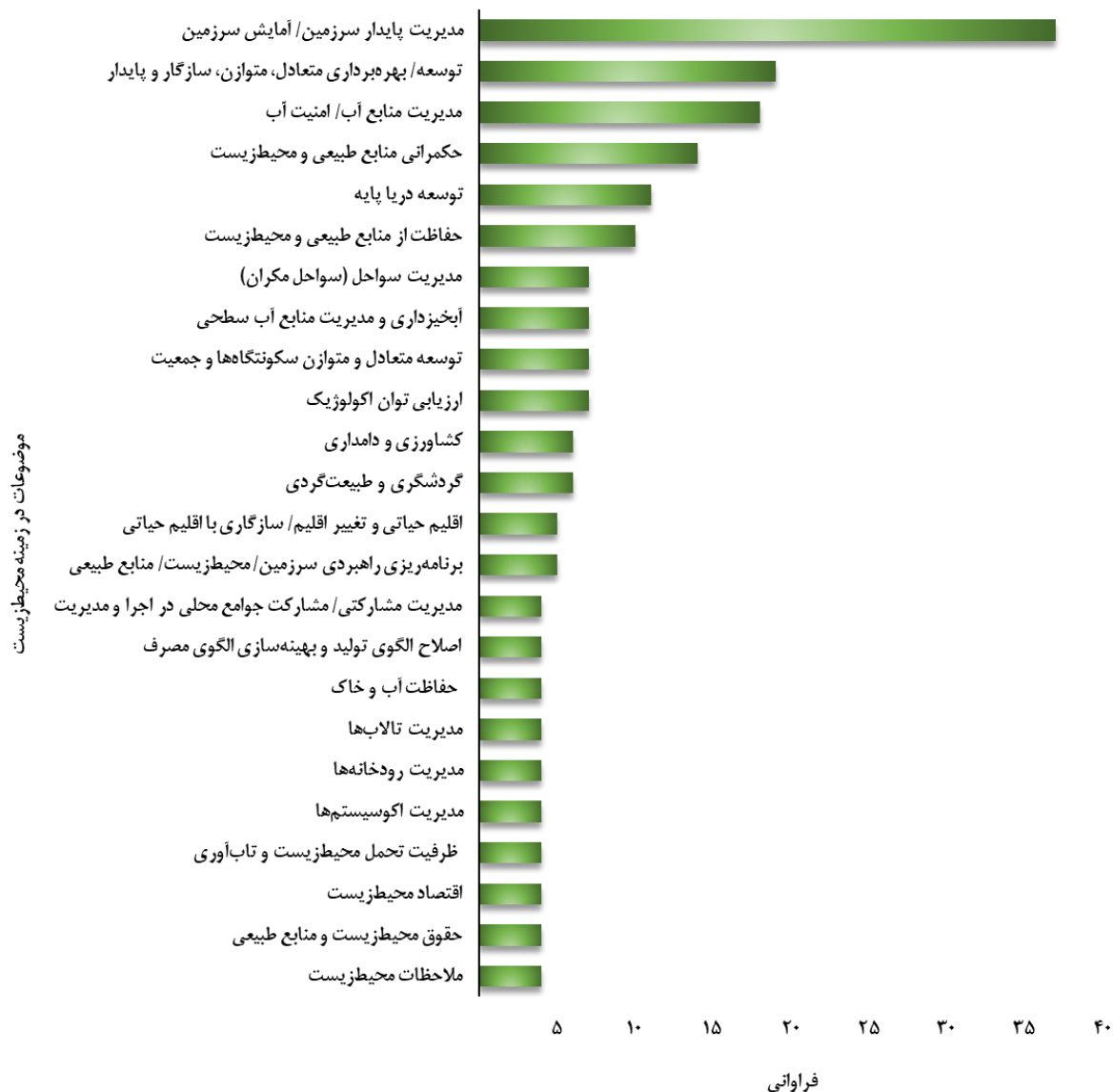
ماده	بند	گزاره
۱	۱۳	تقویت زمینه‌های اسکان جمعیت بیشتر و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در جزایر خلیج فارس با تأکید بر تقسیم کار متناسب با ظرفیت‌ها و توان محیطی، بازآرایی تعاملات با قلمروهای خشکی مجاور و تمهید ترتیبات توسعه پایدار و متوازن در آن‌ها به‌ویژه در جزایر راهبردی
۱	۱۴	ممنوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و مغایر با ملاحظات محیط‌زیستی از طریق اتخاذ تدابیر، ضوابط و مقررات و سازوکارهای نظارتی مؤثر و کارآمد و بازنگری ضوابط و معیارهای تغییر کاربری اراضی متناسب با ویژگی‌های بوم‌شناختی هر قلمرو
۱	۱۹	توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل‌ونقل بین‌المللی (جاده‌ای) شمال - جنوب و شرقی - غربی کشور با تأکید بر تمرکززدایی از تهران، با اولویت مسیرهای منتهی به دروازه‌های اقتصادی آبی و زمینی کشور
۱	۲۰	توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بنادر کشور در سواحل دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان متناسب با ارتباطات بین‌المللی با کشورهای همسایه و هدف و استفاده بهینه از مزیت‌های ساحلی کشور
۱	۲۱	تقویت و ساماندهی بنادر و اسکله‌های صیادی در سواحل کشور با هدف ارتقای بهره‌وری و حفاظت فعال از ذخایر ارزشمند دریایی فراهم‌سازی بسترهای موردنیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده از طریق:
۱	۲۳	■ تعمیم، گسترش و توزیع شبکه‌های ارتباطات و فناوری اطلاعات در سراسر کشور با توجه به ویژگی‌های کمی و کیفی جمعیت مناطق مختلف، فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و استقرار متوازن و متعادل آن در پهنه سرزمین
۱	۲۴	توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و خدماتی گردشگری با هدف تسهیل دسترسی و استفاده از اماکن، ابنیه و محوطه‌های با ارزش تاریخی ثبت جهانی و ثبت ملی شده و قطب‌ها و مناطق نمونه گردشگری (از جنبه میراث فرهنگی و طبیعی)
۱	۲۶	تنوع‌بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر (به‌ویژه بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین بهینه انرژی هر منطقه از کشور متناسب با ظرفیت هر منطقه
۱	۲۷	ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی (نفت، گاز، پتروشیمی و انرژی‌های نو) در مناطق دارای قابلیت با اولویت مناطق کمتر توسعه یافته
۱	۲۸	اعمال مدیریت یکپارچه بر منابع آب
۱	۲۹	ممنوعیت برداشت بی‌رویه و ناپایدار از منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی کشور
۱	۳۰	مهار آب‌های مرزی و مدیریت کارآمد و بهینه آب‌های ورودی و خروجی کشور
۱	۳۱	رعایت نیازهای پایه محیط‌زیستی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها، براساس میزان تجدیدشوندگی آب و ظرفیت قابل‌تحمل حوضه‌های آبریز در مهار و کنترل آب‌های سطحی کشور
۱	۳۲	تأمین آب مورد نیاز توسعه فعالیت‌های جدید در قلمروهای راهبردی با استفاده از روش‌های جدید از جمله از طریق نمک‌زدایی از آب دریا با اولویت سواحل دریای عمان (سواحل مکران) و نقاط واقع در پسرکانه سواحل جنوبی کشور با در نظرگیری ملاحظات اکولوژیک لازم و حفاظت از اکوسیستم دریا
۱	۳۳	توجه به محدودیت منابع آب در جانمایی و استقرار فعالیت‌های اقتصادی آب‌بر در قلمروهای مختلف کشور
۱	۳۴	رعایت ملاحظات ژئوپلیتیک و اکولوژیک در طرح‌های استحصال، تأمین، انتقال، توزیع و مصرف آب در سطوح فراملی، ملی، منطقه‌ای و محلی.
۱	۳۵	افزایش تراز مثبت آب مجازی در تجارت کالا
۱	۳۶	بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سدها به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها در پایین‌دست و حفظ حقایقه‌های محیط‌زیستی رودخانه‌ها و تالاب‌ها
۱	۳۷	کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم منابع آب تجدیدشونده متناسب با ظرفیت هر منطقه

ماده	بند	گزاره
۱	۳۸	استفاده بهینه از دیپلماسی به‌منظور تأمین و تضمین پایداری دریافت آب از منابع برون مرزی با ملاحظه فرصت‌ها و تهدیدهای ژئوپلیتیکی
۱	۳۹	ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوان‌داری و شبکه‌های آبیاری و زهکشی پایین‌دست
۱	۴۰	سازماندهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین به‌منظور ایجاد تحول متناسب با مقتضیات اقلیمی، ارتقاء بهره‌وری و تأمین امنیت غذایی
۱	۴۱	تدوین الگوهای بهینه کشت در دشت‌ها (واحد‌های هیدرولوژیک) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب
۱	۴۲	ارتقای بهره‌وری آب و به‌کارگیری روش‌های مناسب با آبیاری متناسب با شرایط اقلیمی و منطقه‌ای در راستای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت‌های ناشی از تغییرات آب‌وهوایی
۱	۴۳	حفاظت، پیشگیری و کاهش آلودگی و فرسایش خاک و تغذیه آبخوان‌ها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخوان‌داری در حوضه‌های آبخیز کشور
۱	۴۴	محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا در فضاهای باز و جایگزینی در موارد ممکن از طریق کشت گلخانه‌ای
۱	۴۵	مدیریت جامع و یکپارچه حوضه‌های آبخیز برای بهره‌برداری بهینه از منابع پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی)
۱	۴۶	ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت‌و‌صنعت متناسب با قابلیت‌های قلمروهای مختلف کشور
۱	۴۹	توسعه، حفاظت و احیاء جنگل‌ها و مراتع کشور
۱	۵۰	توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی
۱	۵۱	ارتقاء سطح تعاملات و همکاری‌های دو یا چندجانبه با کشورهای منطقه به‌منظور حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی و مقابله با آثار منتج از تغییرات اقلیمی و ریزگردها در چارچوب تفاهم‌نامه‌ها، معاهده‌ها، کنوانسیون‌ها، موافقت‌نامه‌ها و پیمان‌های منطقه‌ای.
۱	۵۲	الزام به رعایت ملاحظات محیط‌زیستی (توان اکولوژیک و ظرفیت تحمل محیط‌زیست) در استقرار فعالیت‌های توسعه‌ای در پهنه سرزمین
۱	۵۳	حفاظت از تنوع‌زیستی و حفظ ذخائر ژنتیکی و زمینه‌سازی برای بهره‌مندی جوامع محلی از آن در زمینه‌هایی مانند گردشگری طبیعی
۱	۵۴	بیابان‌زدایی، جلوگیری از بیابان‌زایی و تثبیت شن‌های روان و مهار کانون‌های شکل دهنده ریزگردها با اولویت مناطق بحرانی و بهره‌گیری از توسعه پوشش گیاهی متناسب با مقتضیات محلی
۱	۵۶	توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایل حمل‌ونقل دریایی در جوار بنادر اصلی با رعایت ملاحظات محیط‌زیستی
۱	۵۷	ساماندهی مجتمع‌های صنعتی اعم از شهرک‌ها و نواحی صنعتی در پهنه سرزمین متناسب با مقتضیات و ظرفیت‌های هر یک از قلمروهای جغرافیایی
۱	۵۸	توسعه و ساماندهی مجدد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب‌بر از جمله صنایع فلزات اساسی و پالایشگاهی و پتروشیمی (به‌ویژه صنایع بالادستی) دارای اولویت سرمایه‌گذاری مبتنی بر الزامات محدودیت منابع آب، تأمین خوراک مورد نیاز و تأمین ملاحظات دفاعی، امنیتی و پدافند غیرعامل با تأکید بر استقرار آن‌ها در سواحل خلیج فارس و به‌ویژه دریای عمان پس از انجام ارزیابی راهبردی محیط‌زیستی
۱	۶۳	ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جدید در پهنه سرزمین صرفاً براساس مطالعات آمایش سرزمین
۱	۶۴	توسعه و تجهیز باراندازهای بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای و بنادر خشک در کشور با هدف پشتیبانی توسعه بازرگانی و امور تولیدی در نقاط دور از ساحل و ایجاد تحرک در اقتصاد نواحی پیرامونی براساس فهرست مورد تصویب شورای عالی آمایش سرزمین
۱	۷۵	توسعه و تجهیز مراکز گردشگری سلامت در کشور و تبدیل ایران به قطب پزشکی منطقه آسیای جنوب غربی و جهان اسلام از طریق ایجاد مراکز درمانی تجهیز شده و روزآمد و رونق‌بخشی به گردشگری سلامت و پزشکی در مناطق و شهرهای دارای قابلیت
۱	۷۶	توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه‌سازی تحقق عدالت فراگیر در پهنه سرزمین، کاهش فقر، نابرابری و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم

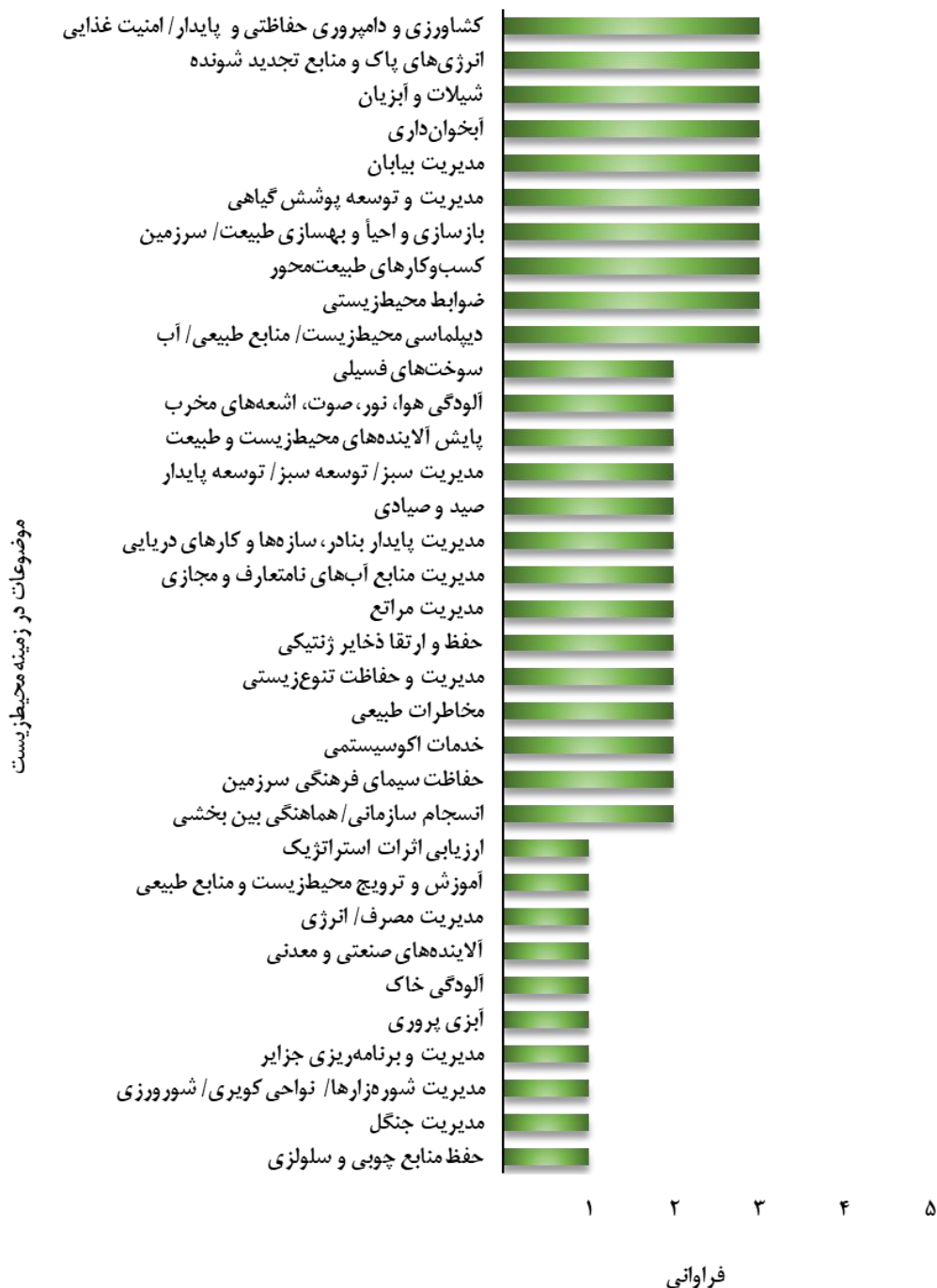
ماده	بند	گزاره
۱	۷۷	صیانت و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، مذهبی، فرهنگی، علمی، ورزشی و سلامت در هر منطقه برای رونق و ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی و دستیابی به سهم مناسب در اقتصاد بین‌المللی
۱	۷۸	توسعه و آبادانی نواحی مرزی و جهت‌دهی سرمایه‌گذاری‌های ملی اعم از دولتی و غیردولتی به نواحی مرزی و رونق‌بخشی به صنعت گردشگری و بازرگانی براساس مزیت‌های نسبی و رقابتی با تأکید بر تقویت هم‌گرایی‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی
۱	۷۹	تأمین همه‌جانبه و حداکثری منافع ملی و حقوق سرزمینی کشور در قلمروهای پیرامونی از طریق فراهم‌سازی زیرساخت‌های موردنیاز و پیگیری ترتیبات دیپلماتیک و حقوقی لازم
۱	۸۲	عدم استقرار صنایع پرخطر (مطابق تعاریف شورای عالی امنیت ملی) در محدوده سکونتگاه‌ها و رعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی مورد نیاز
۱	۸۳	تقویت انسجام ملی و ارتقاء هویت اسلامی- ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور
۱	۸۴	تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقاء سرمایه‌های اجتماعی ملی در پهنه سرزمین
۳	-	تمامی دستگاه‌های اجرایی ملی و استانی کشور مکلفند به‌منظور بهره‌برداری در مطالعات، تصمیم‌گیری و رصد توسعه سرزمینی نسبت به نصب و راه‌اندازی سامانه ارزیابی توسعه و رصد آمایش (ساترا) اقدام نمایند. سازمان برنامه و بودجه کشور مکلف است با تجمیع سامانه‌های ملی و استانی روند تغییرات منابع طبیعی، جمعیت، فعالیت و تحولات در سازمان فضایی کشور را از طریق این سامانه رصد نموده و گزارش‌های لازم آن را در اختیار شورای عالی آمایش سرزمین و دیگر مراجع ذی‌صلاح قرار خواهد داد.

نتایج حاصل از بررسی ۹۰ موضوع مذکور در گزاره‌های استخراج شده نشان داد به ۵۸ مورد از موضوعات در این سند پرداخته شده است که فراوانی آن‌ها از حدود ۴۰ گزاره تا ۱ گزاره متغیر بود (شکل‌های ۱ و ۲). موضوع مدیریت پایدار سرزمین و آمایش سرزمین با حدود ۴۰ گزاره بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داد. پس از آن توسعه و بهره‌برداری متعادل، متوازن، سازگار و پایدار، مدیریت منابع آب و امنیت آب، حکمرانی منابع طبیعی و

محیط‌زیست، توسعه دریا پایه و حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست نیز به‌ترتیب بیشترین گزاره‌ها را شامل می‌شدند. کمترین گزاره‌ها نیز مربوط به موضوعات ارزیابی استراتژیک، آموزش و ترویج محیط‌زیست و منابع طبیعی، مدیریت مصرف و انرژی، آلودگی خاک، آبی‌زی پروری، مدیریت و برنامه‌ریزی جزایر، مدیریت شوره‌زارها، نواحی کویری و شورورزی، مدیریت جنگل و حفظ منابع چوبی و سلولزی بود.

شکل ۱- نمودار فراوانی موضوعات در زمینه محیط‌زیست در گزاره‌ها (موضوعات با فراوانی در بیش از ۳ گزاره)

شکل ۲- نمودار فراوانی موضوعات در زمینه محیط‌زیست در گزاره‌ها (موضوعات با فراوانی در حداکثر ۳ گزاره)

توجه به بررسی‌های صورت گرفته که حاکی از نقش پررنگ موضوعات محیط‌زیستی در سند مذکور است؛ این سند می‌تواند پشتوانه‌ای ارزشمند برای پژوهشگران، سیاست‌گذاران و کنشگران محیط‌زیست در مسیر دستیابی به اهداف حفاظتی و تحقق توسعه پایدار و یکپارچه

نتیجه‌گیری

سند جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین از جمله اسناد فرادست مهم به‌شمار می‌آید که جایگاهی راهبردی در هدایت تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های کلان دارد. همچنین با

سرزمین باشد. یافته‌های این بررسی نشان می‌دهد که این سند با پرداختن به محورهای همچون مدیریت پایدار سرزمین و آمایش سرزمین، توسعه و بهره‌برداری متعادل، متوازن، سازگار و پایدار، مدیریت منابع آب و امنیت آب، حکمرانی منابع طبیعی و محیط‌زیست، توسعه دریا پایه (مدیریت دریا، اقتصاد دریا پایه، صنایع دریایی و منابع دریایی)، حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست، ارزیابی توان اکولوژیک و استعداد طبیعی، توسعه متعادل و متوازن سکونتگاه‌ها و جمعیت، آب‌خیزداری و مدیریت منابع آب

سطحی و مدیریت سواحل، ظرفیت بالایی جهت ارتقای کیفیت سیاست‌گذاری‌های محیط‌زیستی و تقویت بنیان‌های توسعه پایدار کشور داراست. از این رو، توجه نظام‌مند به محیط‌زیست در چارچوب این سند نه تنها می‌تواند به کاهش چالش‌های محیط‌زیستی منجر شود، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری الگوی کارآمدی از حکمرانی سرزمین و مدیریت پایدار منابع در سطح ملی خواهد بود.

منابع

روزنامه رسمی. (۱۴۰۰). جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین. شماره ۲۲۲۱۱، ۱۴۰۰/۱/۳۱.

تهران، اسفند ۱۴۰۱، عکاس: حسین نصر

The Environmental Dimension of National Spatial Planning Orientations

Farnoush Attar Sahragard^{1*}, Afshin Danehkar²

1- Ph.D. student, Department of Natural Environment, Faculty of Natural Resources, University College of Agriculture & Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran

2- Professor, Department of Natural Environment, Faculty of Natural Resources, University College of Agriculture & Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran

*Corresponding Author's E-mail: attar.farnoush@ut.ac.ir

Abstract

Today, the importance of environmental issues and the need for efforts toward its conservation, restoration, and rehabilitation are widely recognized. In this regard, overarching documents can play a crucial role in supporting environmental researchers, experts, and activists in achieving the goals of environmental conservation, sustainable development, and integrated management of the environment and the land. The Supreme Council for Spatial Planning, based on Paragraph A of Article 32 of the Law on Permanent Provisions of the Country's (Iran's) Development Programs, approved the *National Spatial Planning Orientation Document* in its session dated 2017/07/24. This document is organized in 4 articles and 84 paragraphs, in which 56 statements address issues related to the environment and natural resources. The most important issues examined in this document include sustainable land management and spatial planning, balanced, consistent, compatible, and sustainable development and utilization, water resources management and water security, governance of natural resources and the environment, sea-based development, conservation of natural resources and the environment, assessment of ecological capacity and natural Potential, balanced and consistent development of settlements and population, watershed management and management of surface water resources, and coastal management.

Keywords: Overarching documents; Supreme Council for Spatial Planning; Environmental Document